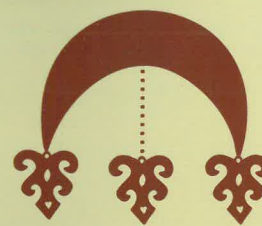

Ajánljuk a **Tortoma Kiadó** könyveit
kedvezményes áron!

II. évfolyam, 2. szám – 2018. április - június

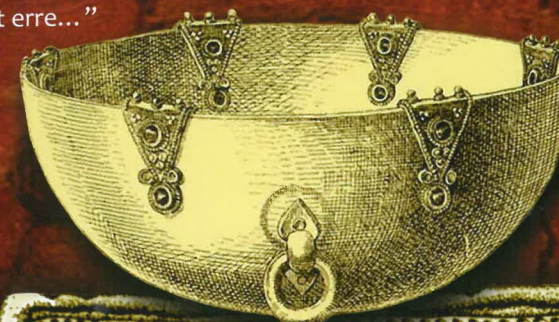

Kelet Kapuja

történelmi folyóirat
megjelenik negyedévente

2018/2

Kelet Kapuja

HALÁSZ PÉTER:

„Mostanában nem járt erre...”
Szent László királyunk
emléke Moldvában

HARANGOZÓ IMRE:

Tarisznyát kaptam...
Személyes búcsú
Kallós Zoltántól.

ZAUR HASANOV:

A kimmer és szkíta
vallásos rítusok
tükröződése a
régészetben

OBRUSÁNSZKY BORBÁLA:

Szibéria legrégebbi
szkíta sírja

CZEGLÉDI KATALIN:

A bolgárok és
a magyarok nyelvi
kapcsolatairól

HORVÁTH LAJOS:

Áldomás

PAPP GYÖRGY:

„Új, eddigél
ismeretlen
barbárok jöttek...”

BENKŐ EMŐKE:

Aladár és a székelyek

OBRUSÁNSZKY BORBÁLA:

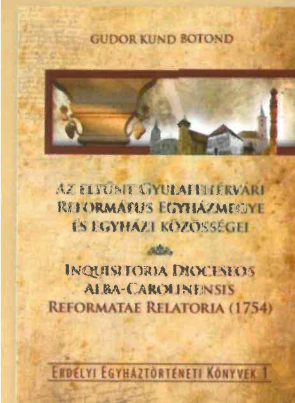
Kínaiak és pártusok
a kínai krónikák
tudósításának
tükrében

GENDENDZSAMC HISIGBADAM:

Türk emlékek kutatása
Mongóliában. Ocsir bő híres tette

BOSNYÁK SÁNDOR:

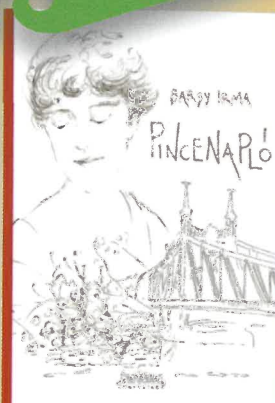
Magas hegyre mentek, fehér lovat áldoztak

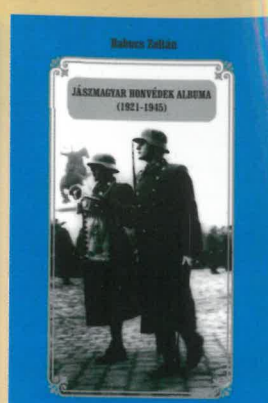
4500 Ft
2250 Ft -50%

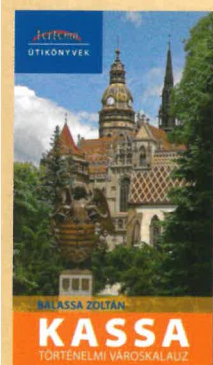
2890 Ft
2455 Ft -15%

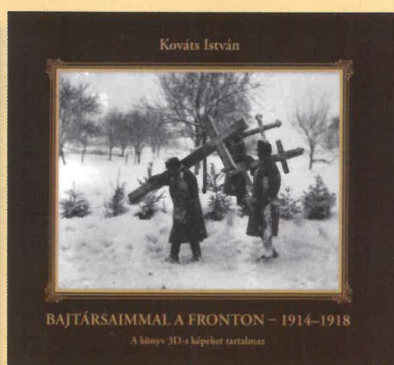
2890 Ft
2315 Ft -20%

3780 Ft
3180 Ft -16%

4990 Ft
3995 Ft -20%

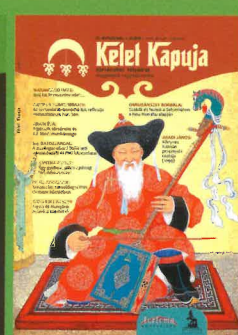
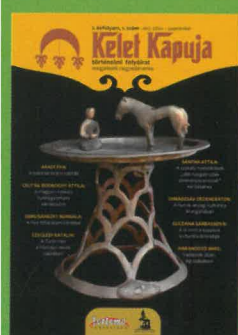
3990 Ft
3290 Ft -18%

1750 Ft
1400 Ft -20%

2500 Ft
2000 Ft -20%

tortoma
KÖNYVKIADÓ

A kötetek megrendelhetők
a www.erdelyikonyv.hu
webáruházunkban kiadónk
más köteteivel, valamint más erdélyi
könyvkiadók könyveivel egyetemben.

erdelyikonyv.hu

A Kelet Kapuja korábbi lapszámai megrendelhetők ugyanitt
kedvezményes, 790 forintos egységáron.

ISSN2559-4192

Szállítunk Magyarországra, Erdélybe,
Felvidékre, a világ számos országába.

Minden könyv Erdélyről!
Minden könyv Erdélyből!

SZABADELADÁSI ÁR: 990 FT * 15 LEJ * 5 EURÓ

ELŐFIZETŐI ÁR: 850 FT * 12,5 LEJ * 4 EURÓ

tortoma
KÖNYVKIADÓ

Én vagyok magyarnak legelső királya,
Utolsó világrészü én kihozója!
Én lehetek tehát magyarnak példája,
Hírét s birodalmát, hogy nyújtsa szablyája.

Zrínyi Miklós: Attila

Kelet Kapuja

történelmi folyóirat

Megjelenik negyedévente

II. évfolyam 2. (4.) szám (2018. április – június)

SZERKESZTŐSÉG

Főszerkesztő:	dr. Obrusánszky Borbála
Szerkesztő bizottság:	dr. Aradi Éva Benkő Mihály dr. Czeglédi Katalin dr. Darkó Jenő Harangozó Imre Sántha Attila
Kiadó:	Tortoma Kiadó (Barót) Kún Kocsárd Egyesület (Sepsiszentgyörgy)
Felelős kiadó:	Demeter László
Borítóterv:	Kolumbán Hanna
Műszaki szerkesztő:	Mihály József
Korrektor:	Kisgergely József

A borítón felhasználtuk Harangozó Imre fényképeit.

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: RO-525100 Barót, Szabadság tér 19., Kovászna megye
E-mail: keletkapujaszerk@gmail.com

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Lapszámonként: 850 forint + postaköltség (Magyarország)
12,5 lej + postaköltség (Románia)

Más országba: 4 euró + postaköltségért fizethet elő.
A postaköltséget tartalmazó árért kérjük, forduljon hozzánk a

keletkapujaszerk@gmail.com

címen.

Magyarországon előfizethető a Heraldika Kiadónál (heraldikakiado.bt@chello.hu).

Számlaszámok:

Asociația Kún Kocsárd Egyesület

Bankszámla:

HUF: R003 CECE CV02 S4HU F036 8357

RON: R079 CECE CV02 30RO N035 7498

CECBANK

Swift kód: CECE RO BU

Közlemény: Kelet Kapuja

Lapunk beszerezhető a www.erdelyikonyv.hu webáruházból,
továbbá megvásárolható Budapesten a Heraldika Kiadó székhelyén (www.heraldikakiado.hu),
az Anima Könyvesboltokban és más ismert könyvesboltokban.

Háromszéken terjeszti a H-Press lapterjesztő, Baróton kapható a Tortoma Könyvesboltban.

ISSN 2559 - 4192

ISSN-L 2559 - 4192

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

Halász Péter: „ <i>Mostanában nem járt erre...</i> ” Szent László királyunk emléke Moldvában.....	4
Zaur Hasanov: A kimmer és szkíta vallásos rítusok tükröződése a régészetben.....	12
Czeglédi Katalin: A bolgárok és a magyarok nyelvi kapcsolatairól.....	22
Horváth Lajos: Áldomás.....	52
Papp György: „ <i>Új, eddigelé ismeretlen barbárok jöttek...</i> ” Pillanatképek a hunok történetéből a késő ókori görög nyelvű egyháztörténet-írók „szemüvegén” keresztül.....	58
Benkő Emő: Aladár és a székelyek - A szkíta-székely-hun-magyar folytonosság újabb írásos bizonyítéka.....	80
Obrusánszky Borbála: Kínaiak és pártusok a kínai krónikák tudósításának tükrében.....	96

MESTEREINK

Bosnyák Sándor: Magas hegyre mentek, fehér lovat áldoztak.....	111
--	-----

RÖVID KÖZLEMÉNYEK

Türk emlékek kutatása Mongóliában.....	116
Ocsir bő híres tette.....	122

HÍREK

Sántha Attila: Bühnagy székely szótár.....	125
Szaka kőházak Kazahsztánban.....	126
<i>Magyar Örökség</i> - V. Erdővidéki Honismereti Szabadegyetem és Tábor.....	127
<i>Tarisznyát kaptam...</i> Személyes búcsú Kallós Zoltántól.....	128
Szibéria legrégebbi szkíta sírja.....	130
Türk emlékmű Kelet-Mongóliában.....	132
Új leletek Ujgurföldön.....	134

**„ÚJ, EDDIGELÉ ISMERETLEN BARBÁROK JÖTTEK...”
PILLANATKÉPEK A HUNOK TÖRTÉNETÉBŐL A KÉSŐ
ÓKORI GÖRÖG NYELVŰ EGYHÁZTÖRTÉNET-ÍRÓK
„SZEMÜVEGÉN” KERESZTÜL**

Dolgozatunk elsődleges célkitűzése feltérképezni és csokorba gyűjteni, hogyan írtak a görög nyelven alkotó késő ókori egyháztörténészek a hunokról. A Kr.u. IV. század utolsó harmadától (370. körül) jelentek meg ugyanis a hunok Európában) az V. század második harmadának végéig terjedő időszakban a hunok fontos politikai tényezőként voltak jelen a Római Birodalom történetében. Jóllehet, a Kelet-Római Birodalomban élő és alkotó egyháztörténészeknek az elsődleges célkitűzése nem az impérium történetének megírása volt, időnként elkerülhetetlennek tűnt, hogy akár a keresztyénség igazát igazoló példaként, akár egy-egy egyháztörténeti esemény háttérének megvilágításaként világtörténeti eseményekre is hivatkozzanak – beleértve a hunokhoz kapcsolódó eseményeket is.

Vizsgálódásunk bevezetéseként fölleltározzuk azokat a késő ókori egyháztörténeti írásokat, amelynek a szerzői akár nevesítve, akár csak sejtető utalás szintjén megemlítik a hunokat. A számba vett művekről itt közöljük azokat az általános tudnivalókat, amelyek segítenek a művek megértésében és saját kontextusukban való elhelyezésében.

- Szókratész Szkholasztikosz Egyháztörténete. A szerző 380 körül született Konstantinápolyban, itt működött jogászként, és itt is halt meg valamikor 440 után. Művében, amelyre az egyház és a Római Birodalom történetének összefonódása miatt bizonyos formálanság jellemző, a 305-től 439-ig terjedő korszak történetét tárgyalja.¹
- Szodzómenosz Egyháztörténete. A szerző Szalminiosz Hermiasz Szodzomenosz (kb. 400-450) Szókratészhez hasonlóan ugyancsak Konstantinápolyban élt és alkotott. Művében a 325-től 425-ig terjedő száz év eseményeit dolgozza fel. Műve megszerkesztésekor igyekezett követni a klasszikus historiográfia szabályait, Szókratésszel összehasonlítva sok új dokumentumot dolgozott bele művébe, azonban kevésbé volt kritikus az anyag megválogatásában.²
- Küroszi Theodóréosz Egyháztörténete. Küroszi Theodóréosz (kb. 393-466), az antiókhiai teológiai iskola egyik legsokoldalúbb és legtermékenyebb szerzője 450 körül írta meg öt könyvből álló egyháztörténetét, amely a 324-től 428-ig terjedő korszak eseményeit mutatja be, mellőzve a 428-ban kirobbant nesztorianus vita ismertetését és értékelését, amelynek ő maga is aktív résztvevője volt. Műve megírásakor kevésbé figyelt a kor politikatörténeti eseményeire, inkább a szerzetesség és az eretnkségek története felé fordítja figyelmét.³
- Philosztorgiosz Egyháztörténete. A szerző szélsőséges arianus meggyőződésű konstantinápolyi rétor volt. 424-433. között kiadott Egyháztörténete csak töredé-

¹ Vanyó László: Ókeresztény írók lexikona. Szent István Társulat, Budapest 2004. 415.

² Vanyó László: Ókeresztény írók lexikona. Szent István Társulat, Budapest 2004. 414.

³ Vanyó László: Ókeresztény írók lexikona. Szent István Társulat, Budapest 2004. 431.

kesen maradt ránk, Photiosz konstantinápolyi pátriárka (Kr. u. 853. után) összefoglalásában. Nagy figyelmet szentelt a politikai eseményeknek és szinte babonás rajongással kutatta az egyes eseményeket megelőző előjeleket.⁴

- Evagriosz Szkholasztikosz (536-594) Egyháztörténete a Kr.u. 431 és 594 közötti időszak eseményeit mutatja be. Szerzője az orontész-parti Epiphaniában (a város mai neve: Hamá, Szíria) született, ügyvédként működött, de jártas volt az ékesszólásban és a nyelvészetben is, és Antiókhiai Gergely pátriárka (571-593) közvetlen környezetében is dolgozott.

Eredeti elképzelésünk az volt, hogy a tárgyalás során egyfelől az egyháztörténeti művek keletkezési sorrendjét követjük, az egyes műveken belül pedig a könyv anyagának elrendezése mentén haladunk. Mivel azonban gyakran találkozunk olyan jelenetekkel-eseményekkel, amelyekről több mű is beszámol, úgy tűnt, áttekinthetőbb szerkezetet nyújt a dolgozatnak, ha egy hozzávetőleges kronológiai vezérfonal mentén mutatjuk be vizsgálódásunk anyagát. Megjegyzendő továbbá, hogy Szókratész Egyháztörténetének magyar szövegét a Baán István-féle fordítás szerint közöljük a görög szöveggel együtt. A többi egyháztörténeti műből vett részleteket, mivel nem áll rendelkezésünkre magyar nyelvű fordítás, e sorok írója fordította magyarra, és a görög szöveggel párhuzamosan közöljük.

A nojon uul-i hun királysírban talált szőnyeg egyik darabja

⁴ Vanyó László: Ókeresztény írók lexikona. Szent István Társulat, Budapest 2004. 396.

A HUNOK MEGJELENNEK EURÓPÁBAN

A hunok európai története hozzávetőlegesen Kr. u. 370-es évektől dokumentálható,⁵ amikor átkeltek a Volgán, majd viszonylag rövid időn belül legyőzték a Volga és Don között élő alánokat, a Don és a Dnyeszter közti sztyeppéken élő osztrogótokat, majd menekülésre kényszerítették a nyugatabbra élő vizigótokat. Ennek következtében Kr. u. 376-ban két gót törzs, a Terving és a Greuthung⁶ a hunok elől menekülve megjelenik a Római Birodalom Duna-menti határvidékén. Szókratész Egyháztörténete (IV 34,1) a következőképpen számol be erről az eseményről:

Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ οἱ θάρβαροι φιλίαν πρὸς ἀλλήλους σπεισάμενοι, αὖθις ὑφ' ἐτέρων βαρβάρων γειτνιαζόντων αὐτοῖς, τῶν καλουμένων Οὐννων, καταπολεμηθέντες, καὶ τῆς ἰδίας ἐξελαθέντες χώρας, εἰς τὴν Ῥωμαίων γῆν καταφεύγουσι, δουλεύειν τῷ βασιλεῖ συντιθέμενοι, καὶ τοῦτο πράττειν ὅπερ ἂν ὁ Ῥωμαίων προστάξει βασιλεὺς.

Nem sokáig tartott azonban a barbároknak az egymással kötött barátsága, mert újra más barbárok keltek harcra velük, a gótokkal szomszédos hunok. Elhagyták saját területüket,⁷ a rómaiak földjére menekültek, és megígérték, hogy a császárt szolgálják, és azt teszik, amit csak a római császár parancsol nekik.⁸

E helyütt a szerző minden értékelés és minősítés nélkül mindössze arról beszél, hogy a hunok megjelenése milyen változásokhoz vezetett a birodalom határ menti provinciáinak életében, illetve ennek milyen hatása volt a császár uralkodására. Az előzményekben (HE IV 33) a gót polgárháború eseményeiről ír, amelynek következtében a győztes tábor vezére,

⁵ Ld.: Montecchio, Luca: Huns. In.: Bernardino, Angelo di (ed.): Encyclopedia of Ancient Christianity. Volume 2. IVP Academic, Downers Grove 2014. 303.

⁶ Gwynn, David M.: Christianity in the Later Roman Empire. A Sourcebook. Bloomsbury, London (et al.) 2015. 263.; Továbbá ld.: Ostrogorsky, Georg: A bizánci állam története. Osiris Kiadó, Budapest 2003. 64., Szebelédi Zsolt: Róma és a hunok. In: Szebelédi Zsolt (szerk.): Priskhos rhétor töredékei. Követségben Attila, a hunok nagykirálya udvarában. Attraktor, Máriabesnyő 2015. 101. Szebelédi Zsolt a fentebb hivatkozott helyen a következőképpen foglalja össze az eseményeket: „Az első olyan, említésre méltó esemény, amely súlyosan érintette a birodalmat, Balambér hun királynak a Dnyeszter folyótól a Donig terjedő keleti gót területek ellen indított támadása volt, amely a gót királyt, Ermanarikot teljesen felkészületlenül érte. A hunok súlyos vereséget mértek a keleti gótokra, Ermanarik öngyilkos lett, népének nagy része behódolt az új hatalomnak, egy kisebb része pedig a nyugati gótok területére menekült. A belső viszályok miatt gyenge nyugati gótoknak – egy részük keresztény, a másik részük viszont pogány volt – nem volt reményük arra, hogy komoly ellenállást tanúsítsanak a 376-ban bekövetkezett, feltartóztathatatlan erejű hun támadással szemben. A vereség elől Alaviv és Frithigern vezetésével a keresztény nyugati gótok nagy része, mintegy 200 ezer fegyverforgató férfi a családjukkal együtt, kiegészülve a keleti gótok töredékeivel, élükön Alatheusszal és Saphraxszal, Valens császártól kértek bebocsátást a Római Birodalom területére.”

⁷ T. i. a gótok.

⁸ Szókratész Egyháztörténete (ford.: Baán István). In: Vanyó László (szerk.): Ókeresztény Írók IX. Szent István Társulat, Budapest 1984. 320.

Phritigernész – hálából a háborúban kapott római segítségért – csatlakozik Valens⁹ császár vallásához. Bár epésen megjegyzi, hogy az Ulphilász által hirdetett tanítás, amelyre mind a győztes Phritigernész, mind pedig a vesztes Athanarikosz megtanította alattvalóit, az ariánus eretnekséghez tartozik, a gótokra nézve mégis pozitív következtetést von le: „a barbárok viszont, akik egyszerű lélekkel fogadták a kereszténységet, a Krisztusba vetett hitért megvetették a földi életet”.¹⁰ Ezzel a kifejezéssel Szókratész arra utal, hogy a gótok a Krisztus-hitért félretették az egymással való háborúskodást. Amikor az immár keresztényé lett gótok a hunok elől menekülve kérik Valens császárt, hogy jelöljön ki nekik lakóhelyet a birodalom határain belül, a császár „minden elővigyázatosságot mellőzve megparancsolta, hogy fogadják együttérzéssel a könyörgőket” (HE IV 34). Szókratész gúnyosan megjegyzi, hogy a császár ebben az egy esetben volt irgalmas, de ezt is számításból tette. Arra számított ugyanis, hogy „készséges és könnyen alkalmazható hadsereget kapott az ellenségekkel szemben”, valamint abban reménykedett, hogy a barbárok félelmetesebb őrei lesznek a határnak, mint a rómaiak, és ezért a továbbiakban elhanyagolta a római katonák létszámának növelését. [...] A katonákat pedig, akiket a tartományoknak kellett falvanként kiállítaniuk, pénzértékre váltotta át, és megparancsolta, hogy az adószedők minden egyes katonáért nyolcvan aranyat követeljenek, jöllehet, korábban nem könnyített az adókon.¹¹

Szókratész fejezetzáró következtetése komoran vészjósló: „Ez lett az oka annak, hogy a római birodalom akkor rövidesen súlyos megpróbáltatásokat állt ki”.¹² A következő fejezetet (HE IV 35) pedig azzal indítja, hogy a gótok (a szövegben egyszerűen csak barbároknak nevezi őket) „miután megkapták Thrákiát, biztonságban élvezték a rómaiak vidékét, de nem tudták elviselni, hogy jól megy a soruk, hanem jötevőik ellen támadtak, és egész Thrákiát feldúlták”.¹³ Valens császár perzsiái hadjáratából sietett a Balkán félszigetre, 378. augusztus 9-én Hadrianopolisnál ütközött meg a keleti és nyugati gótok egyesült seregével,¹⁴ a gótok azonban legyőzték a császári sereget, sőt Valens maga is elesett az ütközetben.¹⁵

Ugyanez a mozzanat megtalálható a Szókratésszel kortárs egyháztörténész, Szodómenosz művében is (HE VI 37):

⁹ Kr. u. 364-378. között volt a Kelet-Római Birodalom aránius-párti (és meggyőződésű) császára. Ld.: Pásztori-Kupán István: Követvén a szent atyákat. Az ógyház dogmatörténete 381-ig. A Napoca Star Kiadó és Protestáns Teológiai Intézet közös kiadása, Kolozsvár 2009. 116-119.

¹⁰ Szókratész Egyháztörténete (ford.: Baán István). In: Vanyó László (szerk.): Ókeresztény Írók IX. Szent István Társulat, Budapest 1984. 319.

¹¹ Szókratész Egyháztörténete (ford.: Baán István). In: Vanyó László (szerk.): Ókeresztény Írók IX. Szent István Társulat, Budapest 1984. 320.

¹² Szókratész Egyháztörténete (ford.: Baán István). In: Vanyó László (szerk.): Ókeresztény Írók IX. Szent István Társulat, Budapest 1984. 320.

¹³ Szókratész Egyháztörténete (ford.: Baán István). In: Vanyó László (szerk.): Ókeresztény Írók IX. Szent István Társulat, Budapest 1984. 321.

¹⁴ Mind Szebelédi Zsolt, mind Ostrogorsky megjegyzi, hogy a gótok seregében, ha csekély számban is, de voltak hunok is (valamint a hun seregben harcoló alánok), akiket Frithigern maga hívott segítségül. Ld.: Ostrogorsky, Georg: A bizánci állam története. Osiris Kiadó, Budapest 2003. 64.; Szebelédi Zsolt: Róma és a hunok. In: Szebelédi Zsolt (szerk.): Priskhos rhétor töredékei. Követségben Attila, a hunok nagykirálya udvarában. Attraktor, Máriabesnyő 2015. 101-102.

¹⁵ Ostrogorsky, Georg: A bizánci állam története. Osiris Kiadó, Budapest 2003. 64.

Γότθοι γάρ, οἱ δὴ πέραν τοῦ Ἰστροῦ ποταμοῦ τὸ πρὶν ὥκουν καὶ τῶν ἄλλων βαρβάρων ἐκράτουν, ἐξελαθέντες παρὰ τῶν καλουμένων Οὐννων εἰς τοὺς Ρωμαίων ὄρους ἐπεραιώθησαν. τοῦτο δὲ τὸ ἔθνος, ὡς φασιν, ἄγνωστον ἦν πρὸ τοῦ Θραξί τοῖς παρὰ τὸν Ἰστρον καὶ Γότθοις αὐτοῖς, ἐλάνθανον δὲ προσοικοῦντες ἀλλήλοις, καθότι λίμνης μεγίστης ἐν μέσῳ κειμένης ἕκαστοι τέλος εἶναι ξηρᾶς ὥντο τὴν κατ’ αὐτοὺς οἰκουμένην, μετὰ τοῦτο δὲ θάλασσαν καὶ ὕδωρ ἀπέραντον. συμβὰν δὲ βοῦν οἰστροπλήγα διαδραμεῖν τὴν λίμνην ἐπηκολούθησε βουκόλος, καὶ τὴν ἀντιέραν γῆν θεασάμενος ἤγγειλε τοῖς ὁμοφύλοις. ἄλλοι δὲ λέγουσιν ὡς ἔλαφος διαφυγοῦσά τισι τῶν Οὐννων θηρῶσιν ἐπέδειξε τήνδε τὴν ὁδόν, ἐξ ἐπιτολῆς καλυπτομένην τοῖς ὕδασι· τοὺς δὲ τότε μὲν ὑποστρέφειν θαυμάσαντας τὴν χώραν ἀέρι μετριωτέρῳ καὶ γεωργίᾳ ἡμερον οὔσαν καὶ τῷ κρατοῦντι τοῦ ἔθνους ἀγγεῖλαι ἃ ἐθεάσαντο. δι’ ὀλίγων δὲ τὰ πρῶτα καταστῆναι εἰς πείραν τοῖς Γότθοις, μετὰ δὲ ταῦτα πασσυδὶ ἐπιστρατεύσαι καὶ μάχῃ κρατῆσαι καὶ πᾶσαν τὴν αὐτῶν γῆν κατασχεῖν. τοὺς δὲ διωκομένους τὸν ποταμὸν περαιωθῆναι, καὶ εἰς τοὺς Ρωμαίων ὄρους διαβάντας πρέσβεις πέμψαι πρὸς βασιλέα, συμμάχους ἔσεσθαι τοῦ λοιποῦ σφᾶς ὑπισχνουμένους καὶ δεομένους συγχωρεῖν αὐτοῖς ἥ βούλεται κατοικεῖν.

A gótok ugyanis, akik korábban az Iszter folyó¹⁶ túloldalán laktak és más barbár [népek] fölött uralkodtak, amikor a hunnak nevezett nép kiűzte őket [korábbi lakóhelyükről], átkeltek a rómaiak határvidékeire. Ez a nemzet,¹⁷ mint mondják, korábban ismeretlen volt a Duna-menti trákok és gótok számára. Ők ugyanis észrevétlenül éltek egymás számára azért, mert egy nagy tó¹⁸ feküdt közöttük, és mindegyikük úgy gondolta, hogy lakóterületük a szárazföld szélén fekszik, amelyen túl csak tenger és végtelen víz található. Egyszer azonban egy pásztor, aki a rovarcsípések elől a tavon átfutó marháját követte, megpillantotta a túlparton fekvő szárazföldet, és hírül adta ezt a törzse beli [embereknek]. Mások pedig azt mondják, hogy egy szarvas, amely hun vadászok elől menekült, mutatta meg azt az utat, amelyet csak felszínesen fedett be a víz. Azok pedig miközben visszatértek, csodálták a vidéket, [amelynek] levegője alkalmasabb, és megművelt földjei jó karban voltak, [majd pedig] hírül adták népük vezetőjének, amit láttak. Először kis [haderővel] támadták meg a gótokat, ezután pedig teljes haderővel indultak ellenük, csatában legyőzték őket és teljes földjüket (országukat) elfoglalták. Az üldözöttek pedig átkeltek a folyón,¹⁹ bementek a rómaiak határvidékeire, majd követséget küldtek a királyhoz,²⁰ szövetséget ígértek neki a további [harcokra nézve], és kérték, hogy engedje át nekik [azt a földterületet], amelyen letelepedni szándékoztak.

Szodzómenosz leírása nem csupán azokkal a közvetlen körülményekkel foglalkozik, amelyek a gótokat arra készítették, hogy átkeljenek a római területekre, hanem összefoglalja azokat az ismereteket is, amelyekkel a szerző a hunok előtörténetét illetően rendelkezett. A hunok európai megjelenésére vonatkozóan két elméletet is közöl, anélkül azonban, hogy bármelyik mellett is állást foglalja: tárgya szempontjából ez jelentéktelen. Hangsúlyozza azonban, hogy

16 Azaz a Duna.

17 T. i. a hunok.

18 E sorok írójának véleménye szerint a Kászpi tenger. Ez ugyanis a bele ömlő Volgával együtt valóban azt a hatást keltheti, amelyet Szodzómenosz leírt a hunok világképéről.

19 T. i. a Dunán.

20 T. i. a császárhoz.

a hunok eddigelé mind a Duna-menti trákok, mind pedig a gótok számára ismeretlenek voltak, akik fenyegető veszélyként jelentek meg a Római Birodalom szomszédságában.

Ehelyütt egy rövid bekezdés erejéig meg kell jegyeznünk, hogy a hunok európai megjelenését bemutató második elméletben a magyar kultúrtörténet számára ismerős és fontos legenda elemei fedezhetők fel: nevezetesen a csodaszarvasról szóló elbeszélése.²¹ A leglényegesebb különbség a magyar kultúrkörben ismert legenda és a Szodzómenosz művében olvasható utalás között, hogy Szodzómenosz nem az etnogenezisre vonatkoztatja, hanem az egyik lehetséges magyarázatként kezeli annak a megválaszolására: miért keltek át a hunok a Kászpi-tenger keleti oldaláról a termékenyebb, és az életfenntartáshoz alkalmasabbnak tűnő körülményekkel kecsegtető nyugati oldalra.

Az utolsó egyháztörténeti forrás, amelynek a hunok európai megjelenésére vonatkozó utalásait megvizsgáljuk, Philosztorgiosz egyháztörténete. Photiosz konstantinápolyi pátriárka jóvoltából a következő szövegrészlet maradt reánk (HE IX 17):

Az ordoszi hun csodaszarvas

Ὅτι οἱ πέραν τοῦ Ἰστροῦ Σκύθαι, τῶν Οὐννων αὐτοῖς ἐπιστρατεύσαντων, ἀνάστατοι γεγόνاسι, καὶ πρὸς τὴν Ῥωμαίων γῆν πρὸς φιλίαν ἐπεραιώθησαν. εἶεν δ’ ἃ οἱ Οὐννοι οὐς οἱ παλαιοὶ Νεβρούς ἐπωνόμαζον, καὶ παρὰ τὰ Ῥιπαῖα κατωκήμενοι ὄρη, ἐξ ὧν ὁ Τάναϊς εἰς τὴν Μαιώτιδα λίμνην κατασυρόμενος τὸ ῥεῖθρον ἐκδίδωσιν. Οἱ δὲ γε Σκύθαι, μεταναστάντες, ἀπὸ τοῦ μέτριοι τὰ πρῶτα εἶναι τοῖς Ῥωμαίοις εἰς τὸ ληστεύειν ἐτράποντο· εἶτα καὶ πόλεμον ἀκήρυκτον εἵλοντο.

Amikor a hunok megtámadták az Iszter túloldalán lakó szkítákat,²² ezek földönfutókká lettek, és barátságos szándékkal átkeltek a rómaiak földjére. A hunok pedig azonosak azokkal, akiket a régiek neuroszoknak²³ neveztek. Ezek a Rhipaia²⁴ hegy lábánál laktak, ahonnan aláfolylak a Ta-

21 Még a magyar tudományos közéletben tartja magát az a régi dogma, miszerint a középkori magyar krónikások a gót származását Jordanestől vették át a csodaszarvas legendáját. Ld. Klima László írását az ELTE Finnugor tanszékének honlapján: <http://finnugor.elte.hu/tortenelem/Forrasok/jordanes.htm> (megnyitva 2018. január 29.). Jordanes – akárcsak Szodzómenosz – nem az etnogenezis, hanem az európai megjelenés kontextusában említi a legendát. Szerinte a hun vadászok a Meotiszsi mocsarak (= az Azovi-tenger) túlsó oldaláról érkeztek Szkíthiába a szarvasűnő vezetésével. Jordanes szerint a hun nép a haliurunnáknak nevezett származott varázslónők és tisztátalan szellemek bűnös nászából származik.

22 Ebben a szövegösszefüggésben: gótokat.

23 Ld. Hérodotosznak A görög-perzsa háború című munkáját (IV 17; IV 105.). Ez utóbbi helyen részletesebben is ír róluk, valamint a szokásaikról.

24 „A világ északi peremén elképzelt hegység” – Id. Györkösy Alajos–Kapitányfy István–Tegyei Imre: Ógörög-magyar nagyszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest 1993. 944.

naisz,²⁵ [amelynek] medre beletorkollik a Meótiisz²⁶ tóba. Ezek a szkíták pedig, miután átjöttek, jóllehet, eleinte mértékletesen viselkedtek a rómaiakkal, rablásokra vetemedtek, végül [pedig] hadüzenet nélkül háborút indítottak.

A legelső furcsaság, ami azonnal feltűnik, hogy a szerző szkítáknak nevezi a gótokat. Ugyanezzel a megnevezéssel találkozunk a pogány történetíró, Zosimosz *Nea Hisztoria* című munkájában is, aki ugyancsak arról ír, hogy hirtelen megjelent egy addig ismeretlen barbár nép (t. i. a hunok), amely megtámadta a Duna túloldalán lakó szkítákat (NH IV 20).²⁷ Ez a megnevezés valószínűleg annak tulajdonítható, hogy a Kr. u. III-IV. századokban a gótok szkíta területeken éltek, és az első görög nyelvű híradások szerzői pontosan ezért úgy hivatkoznak a gótokra, mint szkítákra. Ily módon ez a megnevezés elsősorban nem etnikai, hanem földrajzi-kulturális elképzelést tükröz.²⁸

Továbbá az sem mellékes, hogy a szerző megpróbálja beazonosítani a hunokat, és összegzi az erre vonatkozó ismereteit. Ezek szerint a hunok azonosak a neuroszokkal, akik az ókori geográfia szerint a világ északi peremén laknak. Szerzőnk minden valószínűség szerint ismerhette Hérodotosz leírását is, amely szerint a neuroszok egyrészt szkíta szokásokat követnek, másrészt pedig megjelenik benne egy olyan motívum, amellyel a szerző magyarázatot adhat a hunok vadságára és kegyetlenségére:

*A neuroszok pedig a szkütha szokásokat követik. Dareiosz hadjárata előtt egy nemzedékkel el kellett hagyniuk országukat a kígyók miatt. Hirtelen ellepték ugyanis földjüket a kígyók, és kintről, a pusztaságból is özönlöttek befelé, így aztán kénytelenek voltak szedni a sátorfájukat és átköltözni a budinoszokhoz: A neuroszokban különben, úgy mondják, varázserő van. A szküthák és a Szküthiában lakó hellének állítása szerint ugyanis évente néhány napra az egész nép farkassá változik, aztán újra visszaveszik rendes alakjukat. Hiába mesélnek azonban ilyesmit, engem nem tudnak meggyőzni, pedig váltig állítják, hogy így van, még meg is esküsznek rá.*²⁹

Az idézett szövegrészben az is említésre méltó, hogy Szókratész leírásához hasonlóan, Philosztorgiosz is kiemeli, hogy a menedéket találó gótok visszaélve a császár jóindulatával, sorozatos rendbontásaikkal háborút szítottak. Azzal pedig, hogy hozzáfűzi: „hadüzenet nélkül”, a barbárok (ez esetben a gótok) aljasságát és megbízhatatlanságát hangsúlyozza.

RUFINUS MEGGYILKOLÁSA

Nagy Theodosius császár Kr. u. 395-ben halálos ágyán felosztotta a birodalmat két fia, Arcadius és Honorius között. Az idősebbik fiú, Arcadius kapta a keleti részeket, míg az ifjabbik, Honorius a nyugatiakat. A keleti tartományokban Theodosius teljes bizalmát élvezve nagy hatalommal bírt az aquitániai születésű, alacsony sorból felemelkedő Flavius Rufinus: 388-ban magister officiorum, 392-ben consul, ezt követően pedig megszerezte magának a prefectus praetorio-i rangot. Theodosius 395. január 17.-én bekövetkezett halála után az ifjú Arcadius császárra gyakorolt nagymértékű befolyása révén gyakorlatilag ő lett a birodalom ura. Abban a reményben, hogy Arcadiusra gyakorolt befolyása még nagyobb lehet, sőt talán még társuralkodóvá is előléphet, lányát feleségül akarta adni Arcadiushoz – ez a terve azonban nem sikerült.

Az alább idézett két szöveg életének utolsó szakaszát rögzíti és értékeli. 395 november 27.-én Arcadius császár kíséretében kimegy Konstantinápoly kapujába, hogy fogadják a hadsereget, amely a „zsarnokságra törő” Eugenius elleni harcból tért vissza. Szókratész a következőképpen számol be az eseményekről (HE VI 1):³⁰

Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ μετὰ ταῦτα τῇ εἰκάδι ἐβδόμῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς καὶ ὁ στρατὸς παρῆν, ὁ ἅμα τῷ βασιλεῖ Θεοδοσίῳ κατὰ τοῦ τυράννου στρατεύσας. Ὡς οὖν ὁ βασιλεὺς Ἀρκάδιος κατὰ τὸ εἰωθὸς πρὸ τῶν πυλῶν ἀπήντησε τῷ στρατῷ, τηνικαῦτα καὶ οἱ στρατιῶται Ῥουφῖνον τὸν ὑπαρχον τοῦ βασιλέως ἀπέκτειναν. Ὑπωπτεύετο γὰρ εἰς τυραννίδα ὁ Ῥουφῖνος βασιλέως ἀπέκτειναν. Ὑπωπτεύετο γὰρ εἰς τυραννίδα ὁ Ῥουφῖνος καὶ δόξαν εἶχεν, ὡς αὐτὸς εἴη τοὺς Οὐννοὺς τὸ βάρβαρον ἔθνος ἐπικαλεσάμενος εἰς τὴν Ῥωμαίων χώραν. Καὶ γὰρ ἦσαν κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ Ἀρμενίαν τε καὶ τινα μέρη τῆς ἐώας κατατρέχοντες.

*Ezután nemsokára ugyanazon hó 28-án megérkezett a hadsereg is, amely Theodosius császárral együtt harcolt a zsarnok ellen. Mikor Arcadius császár a szokásnak megfelelően a kapuk elé ment, hogy fogadja a hadsereget, a katonák megölték Rufinust, a császári praefectust. Azzal gyanúsították ugyanis, hogy zsarnokságra tör, és az a vélemény terjedt el, hogy ő hívta be a rómaiak vidékére a hunokat, ezt a barbár népet. Ebben az időben épp Armeniát és néhány keleti tartományt rohantak le.*³¹

Szókratész ehelyütt is a Római Birodalom történetének kontextusában beszél a hunokról, azonban már hozzáfűzi a saját értékelését. Eszerint Rufinust azért ölték meg, mert azzal vádolták, hogy „ő hívta be a rómaiak vidékére a hunokat, ezt a barbár népet”. Ez a jelenet megtalálható a Szodzómenosz egyháztörténetében is (HE VIII 1):

25 A Don folyó neve az ókori görög irodalomban. Nevét a folyó torkolatánál fekvő Tanaisz városról kapta.

26 Az Azovi tenger.

27 Zosimos: New History (Ridley, Ronald transl.). Australian Association for Byzantine Studies, Sidney 1982. 78.

28 Kulikowski, Michael: Rome's Gothic Wars. Cambridge University Press, Cambridge 2007. 14-15.

29 Hérodotosz: A görög-perzsa háború (ford. Muraközi Gyula). Osiris Kiadó, Budapest 2000. 154.

30 Az előzményekről és Theodosius haláláról az V. könyv záró fejezetében olvashatunk.

31 Szókratész Egyháztörténete (ford.: Baán István). In: Vanyó László (szerk.) Ókeresztény Írók IX. Szent István Társulat, Budapest 1984. 373.

ήγεῖτο δὲ τότε τῆς Ρωμαίων ἐκκλησίας μετὰ Δάμασον Σιρίκιος, τῆς δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει Νεκτάριος, Θεόφιλος δὲ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Φλαβιανὸς τῆς Ἀντιοχείων καὶ Ἰωάννης τῆς Ἱεροσολύμων. ἐν τούτῳ δὲ Οὕννοι βάρβαροι Ἀρμενίας καὶ τῆς πρὸς ἑω ἀρχομένης μέρη τινὰ κατέδραμον. ἐλέγετο δὲ ὡς λάθρα τούτους ἐπηγάγετο ἐπὶ ταραχῇ τῆς βασιλείας Ρουφίνος ὁ τῆς ἀνατολῆς ὑπαρχος, ὑποπτος ὢν καὶ ἄλλως ὡς τυραννεῖν βούλεται. ἀλλ’ ὁ μὲν ἐπὶ τοιαύτῃ αἰτίᾳ οὐκ εἰς μακρὰν ἀνηρέθη. ἅμα γὰρ ἐκ τῆς κατὰ Εὐγενίου μάχης ἐπανῆλθεν ἡ στρατιὰ καὶ ὁ βασιλεὺς, ὡς ἔθος, πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆντετο, μηδὲν μελλήσαντες οἱ στρατιῶται τὸν Ρουφῖνον ἀπέκτειναν.

Damasus [halála] után Siricius lett a római egyház vezetője, Nektariosz pedig a konstantinápolyi, Theophilosz az Alexandriában levő, Flavianosz az antiókiái, János pedig a jeruzsálemi. Arméniát pedig és a keleti tartományokat ebben az időben rohanták le a barbár hunok. Rufinuszt, a keleti tartományok prefektusát azzal vádolták, hogy titokban hívta őket a birodalomba zavarkeltés végett. Egyébként pedig azzal gyanúsították őt, hogy zsarnoki hatalomra vágyakozik. Emiatt azonban hamarosan megölték. Amikor ugyanis Eugeniosz legyőzése után a hadsereg visszatért, a császár pedig szokás szerint Konstantinápoly kapujába ment, hogy fogadja őket, a katonák semmit sem akarva megölték Rufinuszt.

Zosimus történeti művében azonban arról olvasunk, hogy Rufinus prefektus nem a hunokat, hanem a gótokat hívta be, akiknek Alarich volt a vezérük (NH V 5).³² Bár tételesen nem bizonyítható, hogy Rufinus akár a gótokat, akár a hunokat hívta be.

Ehelyütt érdemes beleolvasnunk az ariánus Philosztorgiosz kivonatossan fennmaradt Egyháztörténetébe (HE XI 8):

Ὅτι τῶν Οὐννων, φησὶν, οἱ μὲν τῆς ἐντὸς Ἰστροῦ Σκυθίας τὴν πολλὴν χειρωσάμενοι καὶ διαφθειράντες πρότερον, ἔπειτα παγέοντα τὸν ποταμὸν διαβάντες, ἀθρόως εἰς τὴν Ῥώμην εἰσῆλθασαν, καὶ κατὰ πᾶσαν ἀναχθέντες τὴν Θράκην, ὅλην τὴν Εὐρώπην ἐλῆῖσαντο· οἱ δὲ πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα τὸν Τάναϊν ποταμὸν διαβάντες καὶ τῇ Ἐὼᾷ ἐπεισρύντες, δι’ Ἀρμενίας τῆς μεγάλης εἰς τὴν καλουμένην Μελιτινὴν κατερράγησαν. ἐκ ταύτης δὲ Εὐφρατησίαν τε ἐπέδεσαν καὶ μέχρι τῆς κοίλης Συρίας ἤλθασαν, καὶ τὴν Κιλικίαν καταδραμόντες φόνον ἀνθρώπων εἰργάσαντο ἀνιστόρητον. [...] ἐξ οὗ Γαῖνᾶς τὰ καθ’ ἑαυτὸν ἀπογνοὺς εἰς τὰ τῆς Θράκης ἀνωτέρω φεύγει. καὶ τινες τῶν Οὐννων οὐ πολλοῦ διαρρυνέντος χρόνου ἐπελθόντες αὐτὸν ἀναιροῦσι, καὶ ἡ κεφαλὴ ταριχευθεῖσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκομίσθη.

Azt állítja,³³ hogy egyrészt azok a hunok, akik először leigázták és elpusztították Szkíthia nagy részét, amely az Iszteren belül fekszik,³⁴ ezután átkeltek a befagyott folyón, és tömegeesen betörték a római területekre, és átvonultak egész Thrákián, áldozatul ejtve egész Európát.

³² Zosimus: New History (Ridley, Ronald transl.). Australian Association for Byzantine Studies, Sidney 1982. 100-101.

³³ T.i. Philosztorgiosz. Nem szabad elfelejtenünk, hogy Philosztorgiosz munkája Photiosz konstantinápolyi pátriárka IX. században készült kivonatolásában maradt reánk. Ennek következménye a műben oly gyakran szereplő függő beszéd.

³⁴ Minden valószínűség szerint a mai Dobrudza területéről van szó.

Másrészt pedig a kelet felől [lakó] hunok átkeltek a Tanaisz folyón, beszivárogtak [esetleg: beözönlöttek] a keleti tartományokba, és nagyobbik Arménián keresztül lerohták a Melitínének nevezetett [vidéket]. Innen támadták meg Eufratensist,³⁵ behatoltak egészen Coele Szíriáig, sőt még Kilikiát is lerohanva megszállhatatlanul sok embert lemészároltak. [...] ³⁶ Következésképpen Gainas, feladva a saját [küzdelmét], Thrákia északi részébe menekült. Nem sokkal ez után némelyek a hunok közül megtámadták és megölték őt, és a beszózott fejét elvitték Konstantinápolyba.

Maenchen-Helfen datálása szerint³⁷ Philosztorgiosz ehelyütt a hunok 395-ös thrákiai és ázsiai hadjáratát mutatja be – azaz annak az eseményláncolatnak egyik elemét, amely végül Rufinus meggyilkolásához vezetett.

Az idézett szöveg második fele pedig már néhány évvel későbbi eseményeket mutat be. A gót származású Gainas, akinek katonái 395 novemberében meggyilkolták Rufinuszt, a *magister militum praesentialis* (a hadsereg főparancsnoka) tisztséget viselte, és Rufinus halála után az eunuch Eutropiusszal, illetve Aelia Eudoxia császárnéval együtt versengett, hogy melyikük gyakoroljon erőteljesebb befolyást az akaratgyenge Arcadius császárra. Eutropius gót-ellenes politikájának hatására 399 nyarán Phrygiában felkelés tör ki Tribigildo vezetésével, amelynek leverésére Gainaszt küldik ki. Gainas azonban szövetkezik Tribigildóval Eutropius ellen, és „megszállták” Konstantinápolyt, a város egyik templomát pedig lefoglalták az ariánus gótok

Hunok hadjáraton

számára. Ez azonban – többek között az akkor hivatalban lévő pátriárka, Jóánnész Khirüszosztomosz³⁸ hatásának köszönhetően – felkeléshez vezetett, amely miatt Gainasnak menekülnie kellett.³⁹ Thrákia északi vidékeire menekült – Zosimus szerint ez volt a szülőföldje (NH V 21,9)⁴⁰ –, ahol azonban Uldin hunjai megölték őt, a sóval tartosított fejét pedig – amint azt Philosztorgiosznál olvashattuk – elküldték Konstantinápolyba a császárnak.

³⁵ Az Augusta Euphratensis nevű tartományról van szó, amely a mai Szíria területén fekszik, az Eufrátesz nyugati partján. A késő ókorban főbb települései: Germanikeia, Kürosz (Cyrrhus), Szamoszata, Hieapolis.

³⁶ Itt következik egy, a témánkat szorosan nem érintő ügy, jelesül a Tribigildo és Gainas körüli események ismertetése.

³⁷ Maenchen-Helfen, Otto: The World of the Huns: Studies in their History and Culture. University of California Press, Berkely – Los Angeles – London 1973. 53.

³⁸ Vagy közismertebb nevén magyarul: Aranyszájú János.

³⁹ Részletesebb leírásért ld.: Venning, Timothy (ed.): A Chronology of the Byzantine Empire. Palgrave Macmillan, London 2006. 38.; Vasiliev, Alexander: History of the Byzantine Empire. Volume 1. The University of Wisconsin Press, Madison 1952. 94.; Kulikowski, Michael: Rome's Gothic Wars. Cambridge University Press, Cambridge 2007. 168-169.; Mitchell, Stephen: A History of the Later Roman Empire, AD 284-641. Wiley Blackwell, 2015. 102.

⁴⁰ Ld. Zosimus: New History (Ridley, Ronald transl.). Australian Association for Byzantine Studies, Sidney 1982. 110.; Maenchen-Helfen, Otto: The World of the Huns: Studies in their History and Culture. University of California Press, Berkely – Los Angeles – London 1973. 59.

THRÁKIAI HADJÁRAT 404 KÖRÜL

Szodzómenosz Egyháztörténete (HE VIII 25) utalásszerűen említ egy trákiai hun hadjáratot:

Περὶ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον, ὡς ἐπίπαν συνενεχθὲν εὐρεῖν ἔστιν ἐν ταῖς τῶν ἱερέων διχονοίαις, καὶ τὰ κοινὰ θορύβων καὶ ταραχῆς ἐπειράθη. καὶ Οὐννοὶ μὲν τὸν Ἰστρον περαιωθέντες τοὺς Θρακῆας ἐδήκουν, οἱ δὲ ἐν Ἰσαυρίᾳ λησται εἰς πλῆθος ἀθροισθέντες μέχρι Καρῶν καὶ Φοινίκων τὰς ἐν μέσῳ πόλεις καὶ κώμας ἐκακούργουν.

Ez idő tájt, amint az általában történni szokott, az egyházon belüli viszályokat az államon belüli zavargások és lázongások követték. Egyrészt a hunok, akik átkeltek az Iszteren és elpusztították Thrákiát, másrészt pedig az Isaurában nagy számban összegyűlt rablók, akik el egészen Khárónig és Főniciáig falvakat és városokat fosztottak ki.

Mivel az ezt megelőző fejezetekben a Jóánnész Khrüszosztomosz konstantinápoly pátriárkának erőszakos leváltása körüli eseményekről van szó, a legészszzerűbb azt feltételeznünk, hogy az „egyházon belüli viszályok” kifejezés a püspök leváltását követő zavaros közegyházi állapotokra utal. Mivel a Khrüszosztomosz leváltását kimondó zsinat 403 szeptemberében ülésezett, a hunok trákiai hadjáratának valamikor ez után kellett bekövetkeznie, de mindenestre 407 előtt, ugyanis amennyiben következetes a Szodzómenosz művében található kronológia, az ezt követő fejezetekben olvasunk Eudoxia császárné 404-ben, vagy más források szerint 406-ban bekövetkezett haláláról, Khrüszosztomosznak a száműzetésben megtapasztalt szenvedéseiről, majd 407 őszen bekövetkezett haláláról. Maenchen-Helfen részletesen dokumentált datálása szerint erre a hadjáratra a legnagyobb valószínűséggel 404/405 telén került sor, Uldin uralkodása idején.⁴¹

ULDIN MÁSODIK THRÁKIAI HADJÁRATA

Uldin következő thrákiai hadjáratára vonatkozó legfontosabb forrásunk ismét Szodzómenosz Egyháztörténete (HE IX 5):

Κατὰ ταύτὸν δὲ συνέβη καὶ Οὐννοὺς στρατοπεδευομένους ἐν Θράκῃ, μήτε πολεμοῦντός του μήτε διώκοντος, αἰσχροῦς ὑποστρέψαι τοὺς πλείους ἀποβαλόντας. ἐπεὶ γὰρ Οὐλδης ὁ ἡγούμενος τῶν ὑπὲρ τὸν Ἰστρον βαρβάρων πλείστην ἔχων στρατιάν ἐπεραιώθη τὸν ποταμόν, ἐν τοῖς Θρακῶν ὄροις ἐστρατοπεδεύετο. καὶ Καστράμαρτις πόλιν τῆς Μυσιάς προδοσίᾳ ἐλὼν ἐντεῦθεν τὴν ἄλλην Θράκην κατέτρεχε καὶ σπονδὰς θέσθαι πρὸς Ρωμαίους ὑπὸ ἀλαζονείας οὐκ ἠνείχετο. διαλεγόμενου τε αὐτῷ περὶ εἰρήνης τοῦ ὑπάρχου τῶν Θρακίων στρατευμάτων, ἀνίσχοντα τὸν ἥλιον ἐπιδείξας οὐ χαλεπὸν αὐτῷ ἔφη, ἦν βούληται, πᾶσαν ἦν ἐφορᾷ γῆν καταστρέψασθαι. τερατευομένου δὲ τοιαύδε

⁴¹ Maenchen-Helfen, Otto: The World of the Huns: Studies in their History and Culture. University of California Press, Berkeley – Los Angeles – London 1973. 62-63.

καὶ δασμόν ὅσον ἐβούλετο ἐπιτάττοντος καὶ ἐπὶ τούτοις συντίθεσθαι Ρωμαίοις εἰρήνην ἔχειν ἢ πόλεμον περιμένειν, ἀμηχάνου τε τοῦ πράγματος ὄντος, ἐπέδειξεν ὁ θεὸς ἦν ἔχει προμήθειαν περὶ τὴν παροῦσαν βασιλείαν. οὐκ εἰς μακρὰν γὰρ λόγοι πρὸς τοὺς ἀμφὶ τὸν Οὐλδην οἰκείους καὶ λοχαγοὺς ἐγένοντο περὶ τῆς Ρωμαίων πολιτείας καὶ τῆς τοῦ βασιλέως φιλανθρωπίας, ὁπῶν τε καὶ ὅσων ἀξιοῖ γερῶν τοὺς ἀρίστους καὶ ἀγαθοὺς ἄνδρας. οὐκ ἀθεεὶ δὲ τούτων εἰς ἔρωτα καταστάντες Ρωμαίοις προσεχώρησαν, καὶ σὺν αὐτοῖς ἐστρατοπεδεύοντο ἅμα τοῖς ὑπ’ αὐτοὺς τεταγμένοις. ὁ δὲ Οὐλδης πρὸς τὸ πέραν τοῦ ποταμοῦ μόλις διεσώθη πολλοὺς ἀποβαλὼν, ἄρδην δὲ τοὺς καλουμένους Σκιροὺς ἔθνος δὲ τοῦτο βάρβαρον ἱκανῶς πολυάνθρωπον πρὶν τοιαύδε περιπεσεῖν συμφορᾷ· ὑστερήσαντες γὰρ ἐν τῇ φυγῇ οἱ μὲν αὐτῶν ἀνηρέθησαν, οἱ δὲ ζωγρηθέντες δέσμοι ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐξεπέμφθησαν. δόξαν δὲ τοῖς ἄρχουσι διανεῖμαι τούτους, μή τι πλῆθος ὄντες νεωτερίσωσι, τοὺς μὲν ἐπ’ ὀλίγοις τιμήμασιν ἀπέδοντο, τοὺς δὲ πολλοῖς προῖκα δουλεύειν παρέδωκαν, ἐπὶ τῷ μήτε Κωνσταντινουπόλεως μήτε πάσης Εὐρώπης ἐπιβαίνειν καὶ τῇ μέσῃ θαλάσῃ χωρίζεσθαι τῶν ἐγνωσμένων αὐτοῖς τόπων. ἐκ τούτων τε πλῆθος ἄπρατον περιλειφθὲν ἄλλοι ἀλλαχῇ διατρίβειν ἐτάχθησαν· πολλοὺς δὲ ἐπὶ τῆς Βιθυνίας τεθεάμαι πρὸς τῷ καλουμένῳ Ὀλύμπῳ ὄρει σποράδην οἰκοῦντας καὶ τὰς αὐτόθι ὑπωρείας καὶ λόφους γεωργοῦντας.

Ez idő tájt történt, hogy a Thrákiában táborozó hunok, bár nem harcolt senki ellenük, és nem is üldözték őket, szégyenletesen visszavonultak, és sokakat közülük elveszítettek. Uldin ugyanis, az Iszter túloldalán lakó barbárok vezére hatalmas hadsereg élén átkelt a folyamon, és a thrákok határvidékén táborozott le. Árulás révén elfoglalta Castra Martiszt, Moesia [egyik] városát, és onnan támadta meg Thrákia többi részét szemtelenül elutasítva, hogy szövetségre lépjen a rómaiakkal. A thrákiai sereg prefektusa békeajánlatot tett neki, ő azonban a Napra mutatott, és kijelentette: ha akarja, nem nehéz neki, hogy az egész földet meghódítsa, amelyet [a Nap] bevilágít. Amíg azonban [Uldis] ilyeneket mondott, és akkora adót akart kiroáni [a rómaiakra], amekkorát csak kívánt, és ilyen feltételekkel békében élni a rómaiakkal, ellenkező esetben pedig folytatni a harcot – [egyszóval] ennyire reménytelen helyzetben Isten felmutatta a jelenlegi uralkodó iránti gondviselését. Röviddel ez után ugyanis Uldin közvetlen kísérői és főemberei elkezdtek tárgyalni a római kormányzatról, a császár emberszeretetéről, illetve méltányosságáról a nemes lelkű és jó emberek megjutalmazásában. Nem volt tehát istentelenség abbéli megállapodásuk, hogy álljanak a rómaiakhoz, és velük együtt táborozzanak, együtt az alájuk rendeltékkel. Uldin pedig nehezen menekült meg a folyó túlsó partjára, sokakat elveszítve. A szkírek nevezett barbár népet pedig teljesen [elvesztette], holott nagy létszámú volt, mielőtt ilyen szerencsétlenségbe esett volna. Akik elmaradtak [tőle], részint elestek menekülés közben, részint pedig élve fogták el őket, láncra verve vitték Konstantinápolyba. A vezérek közt pedig az a vélemény terjedt el, hogy szét kell osztani őket,⁴² nehogy együtt maradván lázadást szítsanak. Némelyeket [közülük] ezért olcsón eladtak, másokat pedig rabszolgaként elajándékoztak azzal a feltétellel, hogy soha ne térhessenek vissza sem Konstantinápolyba, sem egész Európába, hanem tenger válassza el őket a számukra ismerős [helyektől]. Közülük sokan eladhatatlanok maradtak, akiket különböző helyeken telepítettek le: sokat láttam közülük Bithyniában, az Olümposz hegy körül szétszórtan élve és földműveléssel foglalkozva az ottani dombvidéken és völgyekben.

⁴² T. i. a szkír foglyokat.

Maenchen-Helfen datálása szerint erre a hadjáratra 408 nyara és 409 tavasza között kerülhetett sor.⁴³ Bóna István a következő összefoglalót nyújtja erről a hadjáratról:

408 nyarán Arcadius császár halálhírére a hunok megszakítják baráti kapcsolataikat a kelet-rómaiakkal, Uldin serege és segédcapatai lerombolják az Al-Duna északi partján fekvő ellen-erődöket, majd a folyón átkelve birtokukba veszik Castra Martis erődjét (Kula [Bulgária]). A továbbiakban kedvezőtlenül alakul kelet-római háború akadályozza meg Uldint abban, hogy megsegitse a baráti nyugat-római császárt, Honoriuszt I. Alarik ellen.⁴⁴

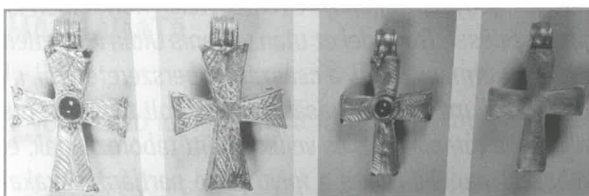
A HUNOK ÉS A KERESZTYÉNSÉG A IV-V. SZÁZAD FORDULÓJÁN

Ez alatt a cím alatt két olyan szövegrészletet mutatunk be, amelyek a hunok viszonyulását szemléltetik a keresztyén vallásgyakorlathoz. Vannak ugyanis arra utaló nyomok, hogy a keresztyén egyház missziója a IV-V. század fordulójára a hunokat is elérte. Elég Hieronymus híressé vált mondatára gondolnunk, amely szerint *hunni psalterium discunt* – azaz, a hunok a zsoltárokat tanulják.⁴⁵

Az első szövegrészlet Jóánnész Khrüszosztomosz konstantinápolyi pátriárka korába kalauzolja az olvasót. Küroszi Theodóréosz *Egyháztörténetében* a következőket olvassuk Konstantinápoly Aranyszájúnak nevezett püspöke missziói munkájáról (HE V 31):

Μαθὼν δὲ τινὰς τῶν νομάδων Σκυθῶν παρὰ τὸν Ἰστρον ἐσκηνημένους διψῆν μὲν τῆς σωτηρίας, ἐστερῆσθαι δὲ τοῦ τὸ νᾶμα προσφέροντος, ἐπέζητησεν ἄνδρας τὴν ἀποστολικὴν φιλοσοφίαν ἐζηλωκότας, καὶ τούτους ἐκείνοις ἐπέστησεν. ἐγὼ δὲ τοὶ καὶ γράμμασιν ἐντετύχηκα παρ’ αὐτοῦ γραφεῖσι πρὸς Λεόντιον τὸν Ἀγκύρας ἐπίσκοπον, δὶ ὧν καὶ τῶν Σκυθῶν ἐδήλωσε τὴν μεταβολὴν καὶ πεμφθῆναι οἱ ἄνδρας πρὸς τὴν τούτων ποδηγίαν ἐπιτηδείους ἤξιωσεν.

Amikor megtudta, hogy némelyek az Iszter mentén táborozó szkíta nomádok közül szomjazzák a megváltást, azonban nincs, aki elvigye hozzájuk az áradatot,⁴⁶ az apostoli bölcsességért⁴⁷ buzgólkodó férfiakat keresett, akiket elhelyezett azoknál. Én magam is láttam azt a levelet,

Korai keresztek Scythia Minor területéről.
(Dobruza)

43 Maenchen-Helfen, Otto: The World of the Huns: Studies in their History and Culture. University of California Press, Berkely – Los Angeles – London 1973. 63-67.

44 Bóna István et alii: Hunok – gepidák – langobárdok. (Magyar őstörténeti könyvtár, 6.). JATE Magyar Őstörténeti Kutatócsoportja – Balassi Kiadó, 1993. Online hozzáférés: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/hunok-gepidak/ch01s02.html> (megnyitva: 2018. január 31.)

45 Ld.: Maenchen-Helfen, Otto: The World of the Huns: Studies in their History and Culture. University of California Press, Berkely – Los Angeles – London 1973. 262.

46 Más fordítási lehetőség: a folyamot.

47 A görög szövegben ez áll: az apostoli filozófiáért.

amelyet ő írt Leontiosznak, Ankyra püspökének. Ebben beszámolt a szkíták megváltozásáról, és az ő vezetésükre alkalmas férfiakat kért.

Bár Theodóréosz művében nem olvasható tételelesen, hogy ehelyütt a hunokról van szó, a népcsoport megnevezése alapján – szkíta nomádok –, akárcsak a 36. fejezetben (HE V 36), amelyről a későbbiekben lesz szó, mégiscsak sejthetjük, hogy szerzőnk a hunokra, illetve ezzel együtt a közöttük végzett hittérítő munka meglétére utal.

Szodzómenosz *Egyháztörténetében* (HE VII 26) található egy részlet, amely sejtetni enged, hogyan viszonyultak a mai Dobruza területén élő hunok a keresztyén vallásgyakorlathoz, illetve az éppen akkor hivatalban lévő püspökhöz, Theotimoszhoz:

Ἐν τούτῳ δὲ Τόμεως καὶ τῆς ἄλλης Σκυθίας τὴν ἐκκλησίαν ἐπετρόπευε Θεότιμος Σκύθης, ἀνὴρ ἐν φιλοσοφίᾳ διατραφεὶς ὃν ἀγάμενοι τῆς ἀρετῆς οἱ παρὰ τὸν Ἰστρον Οὐννοι θάρβαροι θεὸν Ῥωμαίων ὠνόμαζον· καὶ γὰρ δὴ καὶ θεῖων ἐπ’ αὐτῷ πραγμάτων ἐπειράθησαν. λέγεται γοῦν ὡς ὁδεύοντι ποτε παρὰ τὴν ἐνθάδε θαρβάρων γῆν ὑπὴντοντο ἐναντίαν τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἐπὶ Τόμιν ἐλαύνοντες· ὁλοφυρομένων δὲ τῶν ἀμφ’ αὐτὸν ὡς αὐτίκα ἀπολουμένων ἀποβάς τοῦ ἵππου ἠϋξάτο· οἱ δὲ θάρβαροι μῆτε αὐτὸν μῆτε τοὺς ἐπομένους ἢ τοὺς ἵππους ὧν ἀπέβησαν θαρσάμενοι παρέδραμον. ἐπεὶ δὲ πολλάκις ἐπιόντες ἐκακούργουν τοὺς Σκύθας, φύσει θηριώδεις ὄντας εἰς ἡμερότητα μετέβαλλεν ἐστιῶν τε καὶ δώροις φιλοφρονούμενος. ἐντεῦθεν δὲ θάρβαρος ἀνὴρ ὑπολαβὼν εὖπορον εἶναι ἐπεβούλευσεν αὐτὸν ἐλεῖν· καὶ θρόχον παρασκευάσας, ἀσπίδι ἐπερειδόμενος, ὥσπερ εἰώθει τοῖς πολεμίοις διαλεγόμενος, ἀνασχὼν τὴν δεξιὰν ἀκοντίζειν ἐπ’ αὐτὸν τὸ σχοινίον ἔμελλεν ὡς πρὸς ἑαυτὸν καὶ τοὺς ὁμοφύλους ἐλκύσων. ἅμα δὲ τῇ ἐπιχειρήσει ἀνα τεταμένη ἡ χεὶρ πρὸς τὸν ἀέρα δέδετο, καὶ οὐ πρότερον ὁ θάρβαρος τῶν ἀοράτων ἠφείθη δεσμῶν, εἰ μὴ τῶν ἄλλων ἀντιβολούντων ὑπὲρ αὐτοῦ τὸν θεὸν ἰκέτευσε Θεότιμος.

Abban az időben Tomisz és egész Szkíthia egyházait, Theotimosz, a szkíta kormányozta. Ő a filozófiában jártas férfi volt, akit az erényei miatt csodáló Iszter-menti barbár hunok a rómaiak istenének neveztek, mivel megtapasztaltak olyan isteni cselekedeteket, amelyeket ő vitt véghez. Azt mondják, egyszer az itt élő barbárok földje mellett elutazva, szembe jöttek [vele] ugyanazon a Tomisz felé vezető úton. A körülötte lévő [útítársak] siránkozni kezdtek, mint akik hirtelen elvesztek, ő azonban leszállt a lováról és imádkozott. A barbárok pedig sem őt, sem követőit, sem a lovakat, amelyekről leszálltak, nem látták meg, és tovahajtottak. Mivel pedig [ezek] gyakran meg szokták támadni a szkítákat, úgy akarta nemesebbé változtatni⁴⁸ állati természetüket, hogy élelemmel és ajándékokkal kedveskedett nekik. Ezért egy babár férfi dúsgazdagnak feltételezve őt elhatározta, hogy rabul ejti. [Ezért] hurkot készített, pajzsára támaszkodott, mint amikor ellenségeivel szokott beszélni, [majd] felemelte jobb karját, és ki akarta vetni rá a kötelet, hogy önmagához és saját törzséhez vonszolja őt. Támadás közben azonban a levegőbe emelt karja hirtelen megmerevedett, és a barbár nem szabadult meg hamarabb a láthatatlan kötelékektől, csak amikor a többiek⁴⁹ kérték Theotimoszt, hogy járjon közben érette Istennél.

48 T. i. Theotimosz.

49 T. i. a megkötözött hun bajtársai.

Jóllehet, Szodzómenosz leírása megfelel a klasszikus csodaelbeszélés mintájának,⁵⁰ nem zárhatjuk ki, hogy ennek a leírásnak, mint megannyi más legendává nőtt elbeszélésnek megvan a történeti magva. Theotimosz püspökségének ideje meghatározza az elbeszélés lehetséges időkeretét: minden valószínűség szerint a Kr. u. 392-407 közötti időszakról van szó.

A BURGUNDOK ÉS UPTAROSZ (OKTÁR) HALÁLA

A burgundok keresztyénné tételéről szóló fejezetben – Szókratész (HE VII 30) – egy hosszabb elbeszélés található, amelyben a szerző ismét megemlíti a hunokat:

Ἐθνὸς ἐστὶ βάρβαρον πέραν τοῦ ποταμοῦ Ῥήνου ἔχον τὴν οἰκῆσιν, Βουργουνζῖνες καλοῦνται· οὗτοι βίον ἀπράγμονα ζῶσιν αἰεὶ· τέκτονες γὰρ σχεδὸν πάντες εἰσὶν· καὶ ἐκ ταύτης μισθὸν λαμβάνοντες ἀποτρέφονται. Τούτοις συνεχῶς τὸ ἔθνος τῶν Οὐννων ἐπερχόμενον, ἐλεηλάτει τὴν χώραν αὐτῶν, καὶ πολλοὺς πολλὰκις αὐτῶν ἀνήρουν· οἱ δὲ ὑπὸ ἀμυχανίας ἀνθρώπων προσφεύγουσιν οὐδενί, θεῷ δὲ τινι ἐπιτρέψαι ἑαυτοὺς ἐβούλοντο. Κατὰ νοῦν δὲ λαμβάνοντες ὅτι Ῥωμαίων ὁ Θεὸς ἰσχυρῶς τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν βοηθεῖ, κοινῇ γνώμῃ πάντες ἐπὶ τὸ πιστεῦσαι τῷ Χριστῷ ἐληλύθασι· γενόμενοι τε ἐν πόλει μιᾷ τῆς Γαλλίας παρακαλοῦσιν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τυχεῖν Χριστιανικοῦ βαπτίσματος. Ὁ δὲ ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας παρασκευάσας νηστεῦσαι αὐτοὺς, καὶ τὴν πίστιν κατηγήσας αὐτοὺς, τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ βαπτίσας ἀπέλυσε. Θαρραλέοι οὖν οὗτοι κατὰ τῶν τυράννων ἐπορεύοντο· καὶ τῆς ἐλπίδος οὐχ ἡμαρτον. Τοῦ γὰρ βασιλέως τῶν Οὐννων ὑπὸ ἀδηφαγίας ἐν νυκτὶ διαρραγέντος, ᾧ ὄνομα Οὐπτάρως ἦν, οἱ Βουργουνζῖνες ἀστρατηγήτοις ἐπιθέμενοι, ὀλίγοι τε πρὸς σφόδρα πολλοὺς συμβαλόντες, ἐνίκησαν· τρισχίλιοι γὰρ μόνοι περὶ τοὺς μυρίουσιν κατήνεγκαν· καὶ ἐξ ἐκείνου τὸ ἔθνος διαπύρως ἐχριστιάνισεν.

Van egy barbár nép, mely a Rhenus folyón túl lakik: burgundoknak hívják őket. Ezek mindig nyugodt életet élnek, ugyanis majdnem mind ácsok, és abból élnek, hogy ezért bért kapnak. Állandóan támadta őket a hunok népe, kifosztotta vidéküket, és többször sokukat megölt. Ők szorongatott helyzetükben nem emberhez fordultak segítségért, hanem elhatározták, hogy valamilyen isten oltalmába ajánlják magukat. Elgondolkoztak azon, hogy a rómaiak Istene milyen hathatósan segíti az Őt félőket, és közös döntés alapján mindnyájan a Krisztusban való hithez fordultak. Az egyik galliai városba mentek, és megkérték a püspököt, hogy részesítse őket a keresztény keresztségben. Az elrendelte, hogy hét napon át böjtöljenek, ezalatt pedig kioktatta őket a hit alapelemeire, majd a nyolcadik napon lemosta őket a keresztvízzel. Bátran vonultak tehát a zsarnokok ellen, és reményükben nem is csatlakoztak. Amikor ugyanis a hunok királya, név szerint Uptarosz⁵¹ egy éjszaka belepusztult falánságába (mert halálra zabálta magát), a burgundok rátámadtak a vezér nélkül maradt

50 Maenchen-Helfen, Otto: The World of the Huns: Studies in their History and Culture. University of California Press, Berkely – Los Angeles – London 1973. 240.

51 A kiadók szerint itt Oktárról, Attila apai nagybátyjáról van szó. Ld. a kiadás jegyzetanyagát: Szókratész Egyháztörténete (ford.: Baán István). In: Vanyó László (szerk.) Ókeresztény Írók IX. Szent István Társulat, Budapest 1984. 555. n.108.

hunokra, és kevesen győzelmet arattak a velük összezsapó túlerő felett, mert csak háromezren voltak, és közel tízezer hunt kaszaboltak le. Ettől kezdve aztán lelkesen ragaszkodott a keresztény hithez a burgund nép.⁵²

Maenchen-Helfen megjegyzi, hogy a történészek megalapozatlannak tartják ezt az elbeszélést: egyfelől ugyanis képtelenségnek tűnik elképzelni egy békés germán törzset, amelynek férfitagjai főként ácsmunkával foglalkoznak, másfelől pedig az elbeszélés eltér attól, amit a tudomány alapján ismerünk a burgundok történetéről.⁵³ Ő maga pedig amellet érvel, hogy minden legendás jellegzetesség ellenére az elbeszélésnek megvan a történeti magva.⁵⁴ Amennyiben a szövegben szereplő Uptarosz király azonos Oktárral, ahogyan azt Szókratész művének magyar nyelvű kiadásában is olvassuk, illetve, ahogyan Maenchen-Helfen is tárgyalja a kérdést,⁵⁵ a feltételezett eseménynek valamikor 430 körül kellett történnie.

A hunok első bejövetele Pannóniába
a Képes Krónika ábrázolásában

EGY THRÁKIAI HADJÁRAT ÉS RUA/RUGASZ HALÁLA

„Hunni Thraciam vastaverunt” – olvasható Marcellinus 518. után keletkezett krónikájában, a 422-es év bejegyzései alatt.⁵⁶ A krónikát lefordító és magyarázó Brian Croke a következő megjegyzést fűzi ehhez az eseményhez:⁵⁷ 421-ben, mivel a thrákiai hadsereg a keleti fronton volt szüksége, II. Theodosius császár gótokat telepített Daciából Thrákiába.

52 Szókratész Egyháztörténete (ford.: Baán István). In: Vanyó László (szerk.) Ókeresztény Írók IX. Szent István Társulat, Budapest 1984. 454-55.

53 Maenchen-Helfen, Otto: The World of the Huns: Studies in their History and Culture. University of California Press, Berkely – Los Angeles – London 1973. 83.

54 Maenchen-Helfen, Otto: The World of the Huns: Studies in their History and Culture. University of California Press, Berkely – Los Angeles – London 1973. 83-85.

55 Maenchen-Helfen, Otto: The World of the Huns: Studies in their History and Culture. University of California Press, Berkely – Los Angeles – London 1973. 82.; uő.: 85.

56 Croke, Brian (transl. & ed.): The Chronicle of Marcellinus. A Translation with commentary. BRILL, Leiden – Boston 1995. 13.

57 Croke, Brian (transl. & ed.): The Chronicle of Marcellinus. A Translation with commentary. BRILL, Leiden – Boston 1995. 74-75.

A hunok Rua nagy király vezetése alatt megtámadják Illyricumot,⁵⁸ átvonulnak Thrákián, majd évi 350 font aranyért elfogadják a kelet-rómaiak békeajánlatát. Az egyik tanulmányában Brian Croke amellel érvel,⁵⁹ hogy erre a hadjáratra utal Küroszi Theodóréosz *Egyház-történetének* egy rövid szakasza (HE V 36):

Τούτων δὲ τῶν ἀγαθῶν σπερμάτων διηνεκῶς δρέπεται τοὺς καρπούς· τὸν γὰρ τῶν ὄλων δεσπότην προμηθεύμενον ἔχει. καὶ γὰρ ἡνίκα Ῥωῖλας, Σκυθῶν τῶν νομάδων ἡγούμενος, τὸν τε Ἰστρον διέβη μετὰ στρατιᾶς ὅτι μάλιστα πλείστης καὶ τὴν τε Θράκην ἐδήλου καὶ ἐληίζετο καὶ τὴν βασιλίδά πόλιν πολιορκήσιν τε καὶ αὐτοβοεὶ αἰρήσιν καὶ ἀνάστατον ἡπείλει ποιήσιν, σκηπτοῖς ἄνωθεν ὁ θεὸς καὶ πρησιτῆρσι βαλὼν καὶ αὐτὸν κατέφλεξε καὶ τὴν στρατιάν κατανάλωσεν ἅπασαν. Τοιοῦτό τροπὸν τι κὰν τῷ Περσικῷ πολέμῳ πεποίηκεν.

Folyamatosan learathatta pedig ezeknek a jó magoknak a gyümölcseit, mivel a mindenség ura mellette volt. Amikor ugyanis Rhoilas, a szkíta nomádok vezére nagyon nagy hadsereggel átkelt az Iszteren, majd feldúlta és kifosztotta Thrákiát, a királyi várost⁶⁰ pedig megostromolni és rohammal elfoglalni [szándékozott], és azzal fenyegette, hogy pusztasággá teszi, Isten odafentről mennykövekkel és villámokkal sújtotta, [és így] mind őt elérte, mind pedig a hadseregét teljesen megemésztette. Ugyanilyen módon cselekedett a perzsa háborúban is.

Croke amellel érvel, hogy Theodóréosz ehelyütt két különböző eseményt kapcsol össze: egy thrákiai hadjáratot, és Rua/Rugasz hun király halálát.⁶¹ Croke egyik érve amellel, hogy Theodóréosz ehelyütt a 422-es hadjáratról ír, az, hogy 422-től 434-ig (ez Rua halálának éve) nem tudunk más thrákiai hun hadjáratról, amelynek során a főváros is veszélybe került volna – ezért, írja Croke, komolyan kell vennünk azt a feltételezést, hogy Theodóréosz ehelyütt a 422-es hadjáratról ír.⁶² Rua halálának körülményeire vonatkozóan pedig megjegyzi, hogy Priszkosz rétor szerint a hun király halála nem római, hanem hun területen történt.⁶³

Ha fellapozzuk a Theodóréosz előtt keletkezett egyháztörténeteket, Szókratész *Egyház-történetében* (HE VII 43) is találunk egy hasonló tartalmú szakaszt:

⁵⁸ A mai Szlovénia, Horvátország, Bosznia, Montenegró, Koszovó és Észak-Albánia területén található.

⁵⁹ Croke, Brian: Evidence for the Hun Invasion of Thrace in A. D. 422. In: Greek, Roman and Byzantine Studies; 1977 (Vol. 18. No. 4.). 347-367.

⁶⁰ Azaz Konstantinápolyt.

⁶¹ Croke, Brian: Evidence for the Hun Invasion of Thrace in A. D. 422. In: Greek, Roman and Byzantine Studies; 1977 (Vol. 18. No. 4.). 350.

⁶² Croke, Brian: Evidence for the Hun Invasion of Thrace in A. D. 422. In: Greek, Roman and Byzantine Studies; 1977 (Vol. 18. No. 4.). 351.

⁶³ Croke, Brian: Evidence for the Hun Invasion of Thrace in A. D. 422. In: Greek, Roman and Byzantine Studies; 1977 (Vol. 18. No. 4.). 349. Ezt a motívumot Maenchen-Helfen is megemlíti: Maenchen-Helfen, Otto: The World of the Huns: Studies in their History and Culture. University of California Press, Berkely – Los Angeles – London 1973. 93.

Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ τυράννου ἀναίρεσιν οἱ θάρβαροι, οὗς ἐκεῖνος πρὸς βοήθειαν κατὰ Ῥωμαίων ἐκάλεσεν, ἔτοιμοι ἦσαν κατατρέχειν τὰ Ῥωμαίων πράγματα. Ταῦτα ὁ βασιλεὺς πυθόμενος, συνήθως τὴν περὶ τούτων φροντίδα ἐπέτρεψε τῷ Θεῷ· εὐχαῖς τε σχολάσας οὐκ εἰς μακρὰν ἐξήνυσεν ἃ ἐζήτει λαβεῖν· οἷα γὰρ δὴ καὶ ἐγένετο τοῖς βαρβάροις καλὸν ἐπακοῦσαι. Θνήσκει μὲν αὐτῶν ὁ ἑξαρχος, ᾧ ὄνομα ἦν Ρούγας, βληθεὶς κεραυνῷ· λοιμός τε ἐπιλαβόμενος τὸ πλεῖστον τῶν ὑπ’ αὐτῷ ἀνθρώπων διέφθειρε· καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐξήρκεσεν· ἀλλὰ γὰρ καὶ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ κατελθὼν πολλοὺς τῶν ὑπολειφθέντων ἀνάλωσεν. Καὶ τοῦτο εἰς δέος μέγιστον τοὺς βαρβάρους κατέστησεν, οὐ τοσοῦτον ὅτι πρὸς ἔθνος γενναῖον τὸ Ῥωμαίων ὄπλα ἀνταίρειν ἐτόλμυσαν, ἀλλ’ ὅτι πλέον ὑπὸ ἰσχυροῦ Θεοῦ βοηθουμένους ἐφεύρισκον.

A zsarnok megöletése után azok a barbárok, akiket Johannes azért hívott magához, hogy segítsenek neki a rómaiak ellen, készek voltak lerohanni a római tartományokat. Amikor erről értesült a császár, szokása szerint Istenre bízta ügyeinek gondját, és miközben buzgón imádkozott, nemsokára bekövetkezett az, amit kívánt. Jó, ha meghallgatjuk, mi is történt a barbárokkal. Meghalt a vezérük, akit Rugasznak hívtak, mert belecsapott a villám. Pestis tört alattvalóira, és legnagyobb részüket elpusztította. De csupán ez még nem volt elég, hanem tűz szállt le az égből, és sokat porrá égetett az életben maradtak közül. Ez aztán óriási rettegést keltett a barbárok között, néhánnyira azért, mert a nemes római nép ellen merészelték fegyvert fogni, hanem, mert rájöttek, hogy azokat jobban támogatja az erős Isten.⁶⁴

A két elbeszélés között több azonosság is megfigyelhető: a keresztyén birodalmat fenyegető barbár sereg vezérébe belecsap a villám, a hadsereget (vagy legalábbis számottevő részét) égi tűz emészti meg. További közös elem a két leírásban a császár (mindkét esetben II. Theodosius) kegyessége és Isten iránti tisztelete – az elbeszélés szerint ennek eredménye a barbár hadjárat sikertelensége. A különbségek felsorolása között első helyen említendő, hogy a két leírásban a vezér neve nem azonos, viszont a hasonlóság alapján joggal feltételezhető, hogy ugyanazt az idegen hangzású nevet próbálták meg görögül átírni: Rugasz – Rhoilas. További különbség, hogy másképpen nevezik meg a birodalmat fenyegető ellenséget: Szókratész a birodalom ellen behívott barbárokról beszél, míg Theodóréosz nomád szkítákról. Stílus tekintetében Theodóréosz tömörebb, visszafogottabb, míg Szókratész – úgy tűnik – több részletet tart fontosnak megemlíteni. Például hogy a barbárokat behívták a birodalomba, a vezért lesújtó villámcsapást és a sereg egy részét megemésztő égi tűz mellett pestisjárvány tör ki a táborban. Ugyancsak Szókratész művében (az idézett elbeszélést követő szakaszban) megjelenik egy másik toposz is: Proklosz püspök a szabadulásra alkalmazott beszédet mond Ezékiel Góg és Mágóg elleni jóinduléséről, amely a próféciában az ellenségként feltüntetett népet a hunokkal azonosítja, és amellyel (konstantinápolyi kontextusban ez csak természetes lehet) nagy sikert arat.

E sorok írója számára kérdéses, hogy a két ókori egyháztörténész itt valóban a 422-es thrákiai hadjáratról beszél, amelyhez érthetetlen módon (legfejlebb teológiaiag lehetne meg-

⁶⁴ Szókratész Egyháztörténete (ford.: Baán István). In: Vanyó László (szerk.) Ókeresztény Írók IX. Szent István Társulat, Budapest 1984. 470.

indokolni) hozzákapcsolják Rua/Rugas halálának leírását. Bóna István arról ír, hogy miután 434-ben a hunok másodszor is hatalomra segítik Aetiust, aki hálából átengedi nekik Pannonia Prima és Valeria tartományokat, „újabb támadást indítanak a Kelet-római Birodalom ellen, amely azonban Ruga halála miatt félbeszakad”.⁶⁵ Priszkosz rétor töredékeinek magyar nyelvű kiadásához összeállított személynévmutatóban a következő összefoglalást olvashatjuk Rua uralkodásának végéről: „434-ben elküldte követét, Élast Konstantinápolyba, hogy követelje a császártól a birodalmába menekült amilzur, itimar, tonsur es boisk törzsek kiadatását. Ugyanebben az évben betört Thrákiába és dúlni kezdte a tartományt. Eközben érte a halál”.⁶⁶ Hasonló összefoglalót olvasunk Rua életének utolsó szakaszáról a Iordanes *Geticájának* 2004-es magyar nyelvű kiadásához készített személynévmutatóban is: „434-ben hadjáratot indított a Kelet-római Birodalom ellen, eközben érte a halál”.⁶⁷ II. Theodosius uralkodásának időkeretébe (Kr.u. 408-450) belefér (és talán észszerűbb is) azt feltételezni, hogy Szókratész és Theodóréosz műveinek idézett szakaszaiban egy 434-ben tervezett (és részben kivitelezett), azonban jelenlegi ismereteink alapján kevésbé dokumentált hadjárat leírását olvassuk.

EVAGRIOSZ EGYHÁZTÖRTÉNETÉNEK HUN VONATKOZÁSÚ RÉSZLETEI

Az utolsó szövegcsoporthoz, amelyet dolgozatunkban bemutatunk, Evagriosz (más átírással: Euagriosz) *Egyháztörténetéből* származik, amelynek hun vonatkozású részei főként az Attila utáni korszakra összpontosítanak. Az első rövid részlet (HE I 17)⁶⁸ tömören összefoglalja Attila hadjárait, és utal arra, hogy az érdeklődő olvasó Priszkosz rétor művében szakszerű és elegáns előadásban megtalálja azok részletes leírását:

Ἐν τούτοις τοῖς χρόνοις ὁ πολὺς τῷ λόγῳ πόλεμος ἐκεκίνητο Ἀτίλα τοῦ τῶν Σκυθῶν βασιλέως· ὃν περιέρχων καὶ ἐς τὰ μάλιστα λογίως Πρίσκος ὁ ῥήτωρ γράφει, μετὰ πολλῆς τῆς κομψείας διηγούμενος ὅπως τε κατὰ τῶν ἐσίων καὶ ἐσπερίων ἐπεστράτευσεν μερῶν, οἷας τε καὶ ὅσας πόλεις ἐλὼν κατήγαγε, καὶ ὅσα πεπραχὼς τῶν ἐντεῦθεν μετέστη.

*Ez idő tájt keltett zavart Attilának, a szkíták királyának sokat emlegetett háborúja, amelyet gondosan kidolgozva és a legszakszerűbben Priszkosz rétor írt meg, sok elmés elbeszéléssel részletezte, hogyan vezetett hadjáratot a [birodalom] keleti és a nyugati részei ellen, milyen és mekkora (esetleg: mennyi) várost foglalt el, és milyen cselekedeteket vitt véghez, amíg eltávozott innen.*⁶⁹

⁶⁵ Bóna István et alii: Hunok–gepidák–langobárdok. (Magyar őstörténeti könyvtár, 6.). JATE Magyar Őstörténeti Kutatócsoportja – Balassi Kiadó, 1993. Online hozzáférés: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/hunok-gepidak/ch01s02.html> (megnyitva: 2018. január 31.)

⁶⁶ Kató Péter–Lindner Gyula–Sólyom Márk: Hunok és rómaiak. Priskosz rhétor összes töredéke. Attraktor, Máriabesnyő – Gödöllő 2017. 137.

⁶⁷ Iordanes: *Getica*. A gótok eredete és tettei. (szerkesztette Kiss Magdolna), L'Harmattan, Budapest 2004. 209.

⁶⁸ Bidez, J. – Parmentier, L.: *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scolia*. Methuen & Co., London 1898. 26.

⁶⁹ Mármint a földi világból. Ezzel a kifejezéssel a szerző Attila halálát írja körül.

A második részlet (HE III 2)⁷⁰ I. Zénón császár (először 474 februárja–475. január 9, majd 476–491. között ült a bizánci trónon) kicsapongó és nemtörődöm uralkodásának eseményeibe nyújt betekintést. A szöveg érdekessége, hogy a történetíró megkísérelti beazonosítani a hunokat, és azt állítja: ők azok, akiket korábban masszagétáknak neveztek. Whitby véleménye szerint az itt bemutatott esemény Zénó első uralkodási periódusának végét tükrözi.⁷¹

Τοιαῦτα μὲν οὖν κατ' ἀρχὰς ὁ Ζήνων ἐκδεδιητημένος τὸν βίον· οἱ δὲ γε ὑπήκοοι πρὸς τε ἀνίσχοντα πρὸς τε δυσόμενον ἥλιον κακῶς ἔπασχον, ἔνθεν μὲν τῶν Σκηνιτῶν βαρβάρων πάντα ληϊζομένων, Θράκην δὲ πλῆθος Οὐννων τῶν πάλαι Μασσαγετῶν ἐπιδραμόντων, καὶ τὸν Ἰστρον διαβάντων μηδενὸς ἀμύνοντος, αὐτοῦ δὲ γε Ζήνωνος τὰ ἐπίλοιπα βαρβαρικῶ τῷ τρόπῳ πρὸς βίας ἀφαιρουμένου.

*Ennyire kicsapongó (fegyelmetlen) módon élt tehát Zénó kezdettől fogva; alattvalói pedig mind keleten, mind nyugaton igen nyomorúságos helyzetben voltak: egyfelől miközben a szkénita⁷² barbárok mindent kifosztottak, másfelől pedig Thrákiába betörték a régebben masszagétáknak [nevezett] hunok, miután akadálytalanul átkeltek az Iszteren, Zénó pedig eközben barbár szokások szerint erőszakkal távolította el a megmaradtakat.*⁷³

Az Evagriosznál található harmadik szövegrészlet (HE III 43)⁷⁴, amely tételesen említi a hunokat, Vitalianosz Anasztasziosz (491. április 11.–518. július 9. között volt bizánci császár) elleni lázadásáról szól. Ennek megfelelően az események időkerete az 513-515. évek közti periódus.⁷⁵

Τυραννεῖ τὸν Ἀναστάσιον Βιταλιανὸς Θραξ γένος, ὃς τὴν τε Θράκην καὶ Μυσίαν μέχρις Ὀδυσσοῦ καὶ Ἀγχιάλου δηώσας ἐπὶ τὴν βασιλείον ἡπείγετο, πλῆθος ἀστάθμητον ἔχων Οὐννικῶν ἐθνῶν· ὅπερ Ὑπάτιον ὑπαντήσοντα πέπομφεν ὁ βασιλεὺς. Καὶ ἐπειδὴ πρὸς τῶν οἰκείων προδοθεὶς ὁ Ὑπάτιος ζωγρίας ἦλω λύτρων τε μεγάλων ἀφείθη, Κύριλλος τὰς ἐπιστρατεύσεις ἐγχειρίζεται. Καὶ πρῶτα μὲν τῆς μάχης ἀγχωμάλου γενομένης, εἴτα καὶ πολλὰς τροπὰς δεξαμένης ἔν τε ταῖς διώξεσι καὶ ταῖς ὑπαγωγαῖς, καὶ τοῦ Κυρίλλου τὸ πλεον ἐσχηκότος, ἐπιστροφάδην πάλιν δίωξις γέγονε, ἐθελοκακησάντων τῶν στρατιωτῶν. Καὶ οὕτω τὸν Κύριλλον ἐκ τῆς Ὀδυσσοῦ παρείληφεν ὁ Βιταλιανὸς καὶ μέχρι τῶν καλουμένων Συκῶν τὴν ἔλασιν ἐποίησατο, πάντα δηῶν, πάντα πυρπολῶν, οὐδὲν

⁷⁰ Bidez, J. – Parmentier, L.: *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scolia*. Methuen & Co., London 1898. 100.

⁷¹ Whitby, Michael (ed.): *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus*. Liverpool University Press, Liverpool 2000. 132.

⁷² Vélhetően a szaracénokról van szó. Ld. Whitby, Michael (transl.): *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus*. Liverpool University Press, Liverpool 2000. 132n3.

⁷³ Talán a még hatalmon maradt főemberekre utal a szerző.

⁷⁴ Bidez, J. – Parmentier, L.: *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scolia*. Methuen & Co., London 1898. 145.

⁷⁵ Whitby, Michael (ed.): *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus*. Liverpool University Press, Liverpool 2000. 194. n.169.

ἕτερον ταῖς φαντασίαις ἔχων ἢ καὶ τὴν πόλιν αὐτὴν ἐξελεῖν καὶ τῆς βασιλείας κρατῆσαι. Ἐν Συκαῖς δὲ αὐτοῦ σκηνησαμένου, στέλλεται πρὸς τοῦ βασιλέως Μαρίνος ὁ Σύρος, οὗ πρόσθεν ἐμνήσθημεν, μετὰ νηίτου στρατοῦ πολεμήσων τῷ Βιταλιανῷ. Συνήτην οὖν ἄμφω τῷ στρατῷ, ὁ μὲν ἐπὶ πρύμναν τὰς Συκάς, ὁ δὲ τὴν Κωνσταντίνου ἔχων. Καὶ πρῶτα μὲν ἀνεκώχευον· εἴτα μετὰ τοὺς ἔκπλους καὶ τοὺς ἀκροβολισμοὺς μεταξὺ τοῖν δυοῖν στρατοπέδοιν ναυμαχίας καρτερᾶς συστάσης περὶ τὰ καλούμενα Βυθάρια, φεύγει μὲν προτροπάδην πρύμναν κρουσάμενος ὁ Βιταλιανὸς τὰ πολλὰ τῆς δυνάμεως ἀποβαλὼν, φεύγουσι δὲ καὶ οἱ ἄμφ’ αὐτὸν οὕτω τάχιστα, ὥς μηδὲνα πολέμιον ἀνὰ τὴν ἐξῆς περὶ τὸν Ἀνάπλου ἢ περὶ τὴν πόλιν αὐτὴν εὔρεθῆναι. Φασὶ δ’ οὖν τὸν Βιταλιανὸν ἐν Ἀγχιάλῳ τινὰ χρόνον διατρίψαι τὴν ἡσυχίαν ἄγοντα.

Ἐπέδραμεν καὶ ἕτερον γένος Οὐννικὸν περαιωθὲν τὰς Καππαδοκῶν πύλας.

A trák származású Vitalianosz pedig zsarnoki módon Anasztasziosz fölé kerekedett, majd miután Odesszoszig és Ankhialoszig kifosztotta Thrákiát és Moesiát, mérhetetlen hun sokaság élén közeledett a császári [város] felé. A császár Hypatioszt küldte el, hogy találkozzon vele. Miután azonban Hypatiosz a saját embereinek árulása következtében fogságba esett, és csak óriási váltságdíj ellenében szabadult ki, a [császár] Kyrilloszra bízta a csata vezetését. A csata eleinte döntetlen volt, később pedig gyakran váltogatta egymást az üldözés és a menekülés: amikor Kyrillosznak nagyobb volt az előnye, itt-ott ismét üldözésre került sor, [mígnem] a katonái szándékosan elárulták [őt]. Ily módon Vitalianosz Odesszoszban foglyul ejtette Kyrilloszt, és Szykének nevezett [helyig] nyomult előre [seregével] mindent feldúlva, mindent felperzselve, miközben semmi másról nem álmodozott, mint hogy elfoglalja azt a várost, és birtokolhassa az uralkodói tisztséget. Miközben ő Szykében táborozott, a császár elküldte a szír Marinoszt, akiről már korábban szóltunk, hogy a tengeri haderővel harcoljon Vitalianosz ellen. Mindkét hadsereg találkozott tehát, az is, amely mögött Szyké volt, és az is, amely mögött Konstantinápoly. Eleinte nem csaptak össze, majd [néhány] kirohanás és hajítógépes csatározás után, amelyet a Bytharia nevű hely mellett heves tengeri csata követett a két tábor között, egyfelől Vitalianosz hanyatt-homlok megfutamodott, hátrahagyva haderejének nagy részét, másfelől pedig az utána levők olyan gyorsan elmenekültek, hogy aztán egy ellenség sem maradt Anapulus környékén vagy abban a városban. Azt mondják, hogy Vitalianosz ez után bizonyos ideig Ankhialoszban maradt csendben tevékenykedve.

Ezen kívül volt egy másik hun nemzet is, amely megrohamozta és áttört Kappadókia oszlopain.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A dolgozat fő részében közölt késő ókori szövegrészletek érzékeltetik, hogy az ókori egyháztörténetek szerzői egyértelműen ellenséget láttak a hunokban. Ez az ellenségkép nem korlátozódott az egyházi történetírókra, hanem mondhatni, általános volt: a legtöbb szerző szinte hátborzongató élvezettel ecsetelte a hunok (legtöbbször elképzelt és eltúlzott) vadságát és primitívságát. Időben pedig jóval túlélte a késő ókort. Theophylaktos Simokattes (630 körül írta meg a 8 könyvből álló történeti művét) több ízben is említi a hunokat. Az avarok elleni hadjáratok bevezetéséről szóló leírásban így jellemzi az avarokat:⁷⁶

Οὐννοι δ’ οὗτοι, προσοικοῦντες τῷ Ἰστροῦ, ἀπιστότατον ἔθνος καὶ ἀπληστότατον τῶν νομάδων βιούντων.

Hunok ezek, [akik] az Ister mellett laknak, a legmegbízhatatlanabbak és a legtelhetetlenebb nép a nomád életformájúak közül.

Bár az egyháztörténet-írók minősítéseikben visszafogottabbak, mint más társaik (pl. Iordanes), szövegeik így is érzékeltetik a Római Impérium polgárának felsőbbrendűségét a barbárokkal szemben. Az ismertetni kívánt eseményeket gyakran egy-egy „csodaelbeszélésbe” ágyazták bele, hogy ezáltal is érzékeltessék egykori olvasóikkal: az egyetlen helyes és járható út a keresztyénség orthodoxnak, azaz igazhitűnek elkönyvelt „mainstream” irányzata. Mivel ennek az irányzatnak a történetét szándékoztak megírni, a hunok is, akárcsak a többi barbár nép, mintegy szemléltető példává lettek. Éppen ezért történetükből csak annyit villantanak föl, amennyi retorikai és historiográfiai célkitűzésük eléréséhez szükséges.

Papp György Ph.D. egyetemi adjunktus,
Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár

„NEW UNKNOWN BARBARIANS HAVE ARRIVED...” -SNAPSHOTS OF THE HISTORY OF THE HUNS THROUGH THE „EYES” OF LATE-ANCIENT GREEK CHURCH-WRITERS

The main purpose of this paper is to present how wrote about the Huns the earliest Christian church historians of the Late Antiquity. Through collecting these snapshots in one bouquet we will borrow their lorgnettes, and we will try to draw up the contours of their image about this people. We have to see as clear as possible that they did not intend to write the history of the Huns, nor that of the Roman Empire, but while they wrote the history of the Christian Church in the Roman Empire they had to use unavoidably as illustration for their political and rhetorical goal historical events concerned the Huns.

⁷⁶ Theophylaktos Simocattes: *Historiae* 1,3,2. Angol fordítását ld.: Whitby Michael – Whitby, Mary (transl. and ed.): *The History of Theophylact Simocatta. An English Translation with Introduction and Notes*. Oxford University Press, Oxford 1997.